

→ Sodan oikeussäännöt määrittelevät, mikä sodassa on sallittua ja mikä kiellettyä. Kaikkien Geneven sopimuksiin sitoutuneiden valtioiden, käytännössä kaikkien maailman valtioiden tulee huolehtia siitä, että sääntöjä noudatetaan. Samoin valtioilla on velvollisuus taata, että sääntöjen rikkojia rangaistaan.

Kansalliset tuomioistuimet ovat ensisijaisesti vastuussa sodan oikeussääntöjen rikkomusten käsittelemisestä ja tuomitsemisesta. Rikkomuksista voivat rangaista myös erityiset kansainväliset tuomioistuimet.

→ Oppitunti 5:
SOTARIKOKSET

→ TAVOITTEET

- Oppilaat pohtivat tekijöitä jotka vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen sekä sotarikosten ja niiden rankaisua koskevaa historiaa
- Oppilaat pohtivat, miten ja miksi sotarikollisia tulisi rangaista ja millaisia eri keinoja on, joiden avulla sotarikoksia ja niiden seurauksia voidaan käsitellä yhteiskunnassa
- Oppilaat ymmärtävät, että sotarikoksia voidaan ennaltaehkäistä

Sodassakin on säännöt.
OPPIMATERIAALI
YLÄKOULUILLE
JA LUKIOILLE

Kansalliset ja kansainväliset tuomioistuimet

Historia on osoittanut, että valtioiden velvollisuuteen käsitellä sodan oikeussääntöjen rikkomuksia kansallisissa tuomioistuimissa on usein liittynyt haasteita. Tästä syystä tietyissä selkkauksissa tehtyjen sotarikosten käsittelemiseksi on perustettu erityisiä kansainvälisiä tuomioistuimia. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen perustettiin Nürnbergin kansainvälinen sotarikostuomioistuin, jonka tehtävänä oli käsitellä natsien sotarikoksia.

Entisen Jugoslavian alueen konfliktit sekä Ruandan kansanmurha saivat YK:n turvallisuusneuvoston perustamaan kaksi erityistä tuomioistuinta käsittelemään näissä selkkauksissa tehtyjä rikoksia.

Vuonna 2002 toimintansa aloittaneen Kansainvälisen rikostuomioistuimen (International Criminal Court, ICC) tehtävänä on käsitellä kaikkein vakavimpia kansainvälisiä rikoksia sekä tuomita sotarikoksista. Se voi nostaa syytteen sotarikoksista, rikoksesta ihmisyyttä vastaan tai kansanmurhasta.

Kansainvälinen rikostuomioistuin voi käyttää toimivaltaansa vain silloin, kun kansallinen tuomioistuin ei jostain syystä voi tai halua sitä tehdä. Kansallisilla tuomioistuimilla on ensisijainen velvollisuus tuomita sotarikoksiin syyllistyneet. Sotarikosten ja muiden rikosten käsittely Kansainvälisessä rikostuomioistuimessa voi olla tarpeen etenkin silloin, kun hallitukset ovat itse osallistuneet julmuuksien toteuttamiseen tai maan viranomaiset eivät ole halukkaita asettamaan vaikutusvaltaisia henkilöitä syytteeseen.

Kansainvälisen rikostuomioistuimen perustavan sopimuksen, ns. Rooman perussäännön, on hyväksynyt 108 maata. Suomi on hyväksynyt perussäännön, mutta esimerkiksi Yhdysvallat, Venäjä ja Kiina (tiedot lokakuulta 2008) eivät ole sopimuksen osapuolia. On kuitenkin otettava huomioon että nekin maat, jotka eivät ole sitoutuneet kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöön,

ovat velvollisia etsimään sotarikoksiin syyllistyneitä, tuomaan heitä tuomioistuintensa eteen ja tarpeen mukaan luovuttamaan toiseen maahan.

YK:n turvallisuusneuvostolla on myös toimivalta valtuuttaa kansainvälinen rikostuomioistuin tutkimaan tapauksia valtiossa, joka ei ole hyväksynyt tuomioistuimen toimivaltaa. Näin tapahtui esimerkiksi Sudanin kohdalla, kun turvallisuusneuvosto määräsi tuomioistuimen tutkimaan Darfurissa tapahtuneita rikoksia.

Sodan oikeussääntöjen toteutumista voidaan edistää muillakin tavoilla kuin oikeudenkäynnin. Valtiot tai kansainväliset organisaatiot voivat esimerkiksi käyttää poliittista tai taloudellista painostusta.

Punaisen Ristin kansainvälinen komitea käy konfliktien osapuolten kanssa luottamuksellisia neuvotteluja, joissa se nostaa esiin järjestön havaitsemia loukkauksia. Sillä on tässä tehtävässä erityinen Geneven sopimusten määrittelemä mandaatti. Se muun muassa vierailee sotavankien luona ja valvoo heidän kohteluaan sekä tiedottamalla sodan oikeussäännöistä.

Mikä on sotarikos?

Usein sotarikoksilla tarkoitetaan puhekielessä sodassa tapahtuneita kauheuksia. Tämä ei kuitenkaan välttämättä aina vastaa sotarikoksen oikeudellisia määritelmiä. Kaikki sodan oikeussääntöjen vastaiset teot eivät ole sotarikoksia. Selaisiksi katsotaan vain vakavat sodan oikeussääntöjen loukkaukset.

Kansainvälisesti sotarikoksen määritelmä on kirjattu kansainvälisiin sopimuksiin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Sotarikoksia on määritelty useissa kansainvälisissä sopimuksissa, kuten Nürnbergin sotarikostuomioistuimen peruskirjassa, vuoden 1949 Geneven sopimuksissa ja niiden lisäpöytäkirjoissa, entisen Jugoslavian ja Ruandan sotarikostuomioistuinten perussäännöissä sekä Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussäännössä.

Rooman perussäännössä määritellään, milloin kansainvälisellä rikostuomioistuimella on toimivalta tutkia sotarikoksia. Perussäännössä sotarikoksiksi luokitellaan seuraavat teot, joiden kohteena ovat haavoittuneet tai sairaat taistelijat tai siviilit:

- tahallinen tappaminen
 - kidutus, epäinhimillinen tai halventava kohtelu
 - tahallinen suuren kärsimyksen tai vamman aiheuttaminen
 - oikeudenmukaisen ja laillisen oikeuden käynnin tahallinen epääminen.
- Sotarikoksiksi luokitellaan myös:
- tahallinen hyökkäys siviiliväestöä tai sellaisia siviilihenkilöitä vastaan, jotka eivät välittömästi osallistu vihollisuuksiin
 - omaisuuden tuhoaminen, joka ei ole sotilaallisesti välttämätöntä
 - siviilihenkilöiden näkkiinnyttäminen
 - sotilaskohteiden suojelu ihmiskilpiä käyttäen
 - antautuvan taistelijan tappaminen tai haavoittaminen
 - vihollisen tappaminen tai haavoittaminen.

Käsite sotarikos määritellään myös monien maiden kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä. Erot eivät kuitenkaan ole merkittäviä.

Sotarikokset ja Suomi

Suomessa sotarikos määritellään rikoslain 11 luvun 5 pykälässä (liite 2). Suomen rikoslaki mahdollistaa niin sanotun universaalisuusperiaatteen toteuttamisen. Tällä tarkoitetaan, että tuomioistuimet voivat langettaa Suomessa rangaistuksen myös muualla tehdyistä sotarikoksista, vaikka tekijällä ei olisi muuta yhteyttä Suomeen kuin se, että hänet on otettu kiinni täällä.

Kansainvälinen yhteistyö velvoittaa myös Suomea auttamaan pakenevien sotarikoksista epäiltyjen henkilöiden etsimisessä. Esimerkiksi keväällä 2008 poliisi otti kiinni Suomessa oleskelleen Ruandan kansanmurhasta epäillyn ja aloitti tutkinnat selvittääkseen, oliko hän

syöllistynyt sotarikoksiin.

Myös Suomen omasta historiasta löytyy esimerkkejä sotarikoksista. Geneven ja Haagin sopimukseen vedottiin Suomessa ensimmäistä kertaa vuoden 1918 sisällissodan jälkeen, kun suuri joukko siiviteitä sai surmansa punakaartilaisten ja suojeluskuntalaisten välisissä taisteluissa. Sopimukset eivät tosin tällöin olleet muodollisesti voimassa, sillä juuri itenäistyneenä valtiona Suomi ei vielä ollut ehtinyt sitoutua niihin.

Viime aikoina Suomessa on sekä tutkittu että keskusteltu paljon jatkosodan aikana tehdyistä sotarikoksista. Keskustelu on nostanut esiin voimakkaitakin reaktioita.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa käytiin niin sanotut sotasyllisyysoikeudenkäynnit, joissa syytetyn penkillä istui sodan aikaista poliittista johtoa. Heitä ei kuitenkaan syytetty sotarikoksista, vaan sodan aloittamisesta vastoin rauhansopimusta.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa käytiin myös oikeudenkäyntejä, joiden tarkoituksena oli rangaista sotarikoksiin syöllistyneitä henkilöitä. Nämä oikeudenkäynnit liittyivät pääasiassa suomalaisten sotavankileireillä ja miehitettyjen alueiden siirtoleireillä tekemiin väkivalta- ja omaisuusrikoksiin. Suomi sai vuonna 1944 ensimmäiset sotavankien huonoa kohtelua koskevat nootit liittoutuneiden valvontakomissiolta, ja sen johdosta Riihimäelle perustettiin sotavankileirin tutkimuskeskus.

Sotavankien huonosta kohtelusta vankileireillä langetettiin tuomioita 694 henkilölle. Ne annettiin sotavankien pahoinpitelyistä omaisuusrikoksista, virkavelvollisuuksien laiminlyönneistä ja sotavankien tappamisesta.

Kansainvälisten oikeusprosessien haasteita

Kansainvälisiä oikeusprosesseja arvostellaan usein muun muassa siksi, että ne ovat hitaita ja kalliita. Usein oikeuden-

Punaisen Ristin kansainvälisen komitean edustaja jakamassa tietoa sodan oikeussäännöistä Azerbaidžanin sotilasjohtolle.

käynnit tapahtuvat kaukana sotarikosten tapahtumapaikalta, ja vain kourallinen sotarikoksiin syöllistyneistä voidaan lopulta tuoda tuomioistuinten eteen.

Tuomioistuinten toiminta voi olla haasteellista myös, jos tutkittavana on yhä vallassa olevia henkilöitä. Ei ole itsestään selvää, että valtio, jonka johtoa syytetään sotarikoksista, suostuu yhteistyöhön tuomioistuinten kanssa.

Oikeusjärjestelmät ja poliisiviranomaiset ovat usein sodan jälkeen heikkoja ja ylityöllistettyjä. Siksi niillä ei välttämättä ole edellytyksiä tuomita tehokkaasti sotarikoksiin syöllistyneitä. Vankilaan tuomitut eivät myöskään pysty osallistumaan yhteiskunnan jälleenrakentamiseen, ja yhteiskunta joutuu kustantamaan vangittujen vankeusajan ylläpidon.

Oikeudenkäynnit keskittyvät rankaisemiseen, eivät niinkään sovinnon aikaansaamiseen ja edesauttamiseen aseellisten selkkausten osapuolten välillä. Osittain tästä syystä on viime vuosina perustettu selkkausten jälkeen erilaisia totuus- ja sovintokomissioita, jotka toimivat oikeudenkäyntien rinnalla. Näin on toimittu muun muassa Sierra Leonessa. Sodan aikaisista teoista on myös langetettu rangaistuksia, joiden avulla pyritään edistämään sovintoa. Esimerkiksi Itä-Timorissa ja Ruandassa syytettyjä on vankeus-

tuomion sijaan määrätty pelloille tekemään työtä perheiden ja kylien hyväksi.

Oikeudenkäynnit eivät välttämättä aina ole tehokkain keino käsitellä konfliktin aikaisia tapahtumia. Tuomioistuinprosessien ohella on tärkeää varmistaa, että voimavaroja ohjataan samanaikaisesti myös sodan jälkeiseen jälleenrakennukseen ja uhrien tukemiseen.

Kansainvälisiä rikostuomioistuimia tarvitaan

Lähihistoriasta löytyy lukuisia esimerkkejä sodista, joissa on syöllistytty raakuuksiin mutta menneisyys myös osoittaa, että sotarikoksiin syöllistyneet ovat usein joutuneet vastaamaan tekemistään kauheuksista. Hyviä esimerkkejä ovat Ruandan ja Jugoslavian kansanmurhien oikeudenkäynnit, joissa on tuomittu lukuisia sotarikoksiin syöllistyneitä.

Kansainväliset tuomioistuimet pysyvät myös monissa tapauksissa takamaan paremman oikeusturvan syytetyille kuin kansalliset tuomioistuimet. Nykyaikaiset kansainväliset tuomioistuimet eivät esimerkiksi tunne kuolemanrangaistusta, toisin kuin monet kansalliset tuomioistuimet.

Kansainvälisillä rikostuomioistuimilla onkin tärkeä osansa pysyvän rauhan edellytyksiä luotaessa. Kansainvälisiä rikostuomioistuimia tarvitaan, koska ne voivat puolueettomasti arvioida sotarikoksia ja vaatia sotarikoksiin syöllistyneitä vastuuseen.

Kuten kaikkia lakeja, myös sodan oikeussääntöjä rikotaan maailmassa jatkuvasti. Rikkomukset eivät kuitenkaan tarkoita, että sodan säännöillä ei olisi merkitystä. Kansallista rikoslakia tarvitaan, vaikka rikoksia tapahtuu, eikä syöllisiä aina saada kiinni. Samoin tarvitaan sääntöjä siitä, mikä sodassa on sallittua ja mikä kiellettyä. Tärkeintä lienee, että säännöt vastaavat ihmisten käsitystä oikeasta ja väärästä ja että sääntöjä valvotaan siten, että rangaistuksen uhka voi ehkäistä rikoksia.